

Олег ПІХ

*кандидат історичних наук,
докторант Центру дослідження українсько-польських відносин
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID.org/0000-0003-2304-9002
olpikh@gmail.com
DOI: 10.33402/up.2018-11-140-153*

ПОЛЬСЬКО-БІЛОРУСЬКІ ВІДНОСИНИ У 2005–2015 РОКАХ

У статті проаналізовано деякі аспекти польсько-білоруських відносин у 2005–2015 рр. Зазначено, що, досягнувши пріоритетних цілей закордонної політики, ставши повноправним членом ЄС і НАТО, Польща вирішила розвинути і поглибити східний вектор. Відносини з Білоруссю у попередній період, на відміну від відносин з Україною і Росією, залишалися на низькому політичному рівні. Водночас після остаточного вступу Польщі у 2014 р. в ЄС її зовнішня політика узгоджувалася із загальною політикою Євросоюзу щодо Білорусі. Встановлено, що головною причиною негативних тенденцій у польсько-білоруських відносинах було втручання білоруських властей у діяльність польської меншини та організацій, які її представляли, а також посилення авторитарного управління у внутрішньополітичному житті Білорусі. Польська влада послідовно підтримувала власну меншину, а також опозиційні сили та громадянське суспільство в Білорусі, що зазвичай викликало незадоволення офіційного Мінська.

Відносини Білорусі зі Заходом, і Польщею зокрема, змінювалися залежно від її відносин із Кремлем. Підтримка Росії, доповнена прискоренням процесом приватизації білоруської економіки за участю російського капіталу, призвела до фінансово-економічної і військово-політичної залежності Білорусі, яка з часом не лише зменшувалася, а й поглиблювалася. Зазначено, що політика ізоляції і дипломатичного тиску на білоруські політичні еліти звужувала простір для маневру для польської влади, яка втрачала можливість впливати на політичні процеси в Білорусі. Тому російсько-білоруські конфлікти польська сторона прагнула використати для втягування білоруського керівництва у західний вектор та віддалення від Москви. Цьому, зокрема, мала сприяти європейська програма «Східного партнерства», яка, однак, щодо Білорусі не дала значних результатів. Білоруська влада продовжувала політику авторитарного управління, переслідування опозиції та фальсифікації виборів. Водночас під впливом російсько-українського конфлікту керівництво Білорусі обережно взяло курс на покращення відносин із західними країнами та проведення більш збалансованої зовнішньої політики.

Ключові слова: Республіка Білорусь, Республіка Польща, Російська Федерація, зовнішня політика, санкції.

Досягнувши стратегічних цілей вступу в НАТО і ЄС, польське керівництво одним із пріоритетів своєї закордонної політики зробило східний вектор. Активне провадження зовнішньополітичної діяльності в цьому напрямку мало сприяти зростанню авторитету Польщі на Заході та забезпечити їй роль регіонального лідера серед держав центрально-східного регіону. Складовою цієї політики стало декларування потреби налагодження тісного діалогу та наповнення реальним змістом формули стратегічного партнерства з Україною. Різні плани Польщі та Російської Федерації (РФ) щодо регіонального простору спільного сусідства (особливо України та Білорусії, названих Росією «близьким закордонням»), неоімперські тенденції у російській зовнішній політиці свідчили, що на практиці польсько-російські відносини мали протилежні зовнішньополітичні цілі та інтереси, а отже, характеризувалися здебільшого конфронтацією. Відносини з Республікою Білорусь (РБ), хоча й залишалися важливим елементом східної політики, були позбавлені стратегічної основи та визначених цілей.

Мета статті – проаналізувати характер польсько-білоруських відносин у 2005–2015 рр., з'ясувати причини конфліктів і можливості співпраці двох держав, а також вплив на двосторонні відносини таких потужних геополітичних гравців, як ЄС і Росія.

Дослідження польсько-білоруських відносин залишається актуальним для української історіографії, як з огляду на те, що обидві держави є безпосередніми сусідами нашої країни, так і в контексті подальшої стратегії розвитку двосторонніх відносин України з Польщею та Білоруссю. Водночас у наявних дослідженнях польсько-білоруських відносин бракує ширшого контексту, що полягає в можливості поглянути на них під кутом зору східної політики Польщі загалом. Історіографія проблеми здебільшого представлена розвідками польських та білоруських учених. Аналізуючи відносини Польщі й Білорусі вказаного періоду, польські історики переважно розглядають їх у контексті зовнішньополітичних інтересів своєї держави. Цікавими з погляду оцінок політичних процесів є розвідки Р. Чахора, К. Федоровича, М. Машкевича, Т. Кубіна. Білоруські та російські дослідники С. Пульша, Є. Міронович, В. Снапковський, О. Неменський зосередилися на аналізі формування закордонної політики Білорусі, її співпраці та конфліктах із ключовими гравцями в регіоні. В українській історіографії цієї проблеми серйозно не вивчали, зокрема зовнішньополітичні відносини Польщі й Білорусі цього періоду відображені у розвідках А. Шевченка.

У попередній період відносини Польщі й Білорусі характеризувалися низькою динамікою та браком визначних досягнень. Польське керівництво, розчароване відмовою білоруської влади від загальноприйнятих міжнародних демократичних стандартів та впровадженням в управління державою авторитарних рішень, змушене було шукати підходи, які концептуально відрізнялися від польсько-українських. Політика «критичного діалогу» мала стимулювати білоруську владу проводити демократичні перетворення та протистояти узалежненню Білорусі від впливів Росії. Однак дипломатичний тиск, який чинила офіційна Варшава на Мінськ у межах «критичного діалогу», не дав відчутних результатів, оскільки остання не була тісно пов'язана фінансово-економічними й політичними інтересами ні з Республікою Польща (РП), ні зі західними інституціями. Білоруське керівництво

прагнуло політичної та економічної інтеграції з РФ і відкидало західний вектор, який підтримувала Польща, а отже, не було зацікавлене на той момент у розвитку динамічних двосторонніх відносин. Політичні розбіжності зумовили майже повне призупинення міждержавного діалогу на найвищому рівні. З одного боку, це дало змогу польській владі сконцентруватися на внутрішніх реформах та вступі в західноєвропейські структури, а з іншого – зумовило цілий комплекс нерозв’язаних проблем у двосторонніх відносинах.

Польське керівництво залишалося відкритим до відновлення переговорного процесу, очікуючи від білоруської влади кроків щодо демократизації політичного життя та формування більш зваженої зовнішньої політики. Офіційна Варшава, готуючись до вступу 1 травня 2004 р. в ЄС, прагнула забезпечити собі стабільні та передбачувані відносини зі своїми східними сусідами, серед них і з РБ. Водночас вступ Польщі до Європейського Союзу означав, що на додаток до відносин Польщі з Білоруссю на суто двосторонньому рівні, їхні відносини також стали частиною діалогу РБ з ЄС. Це також означало і більше зацікавлення Білоруссю з боку Євро-союзу, адже до цього часу РБ трактували як недемократичну периферійну державу, що перебувала під своєрідним «протекторатом Москви», що давало змогу ЄС бути не надто заангажованим політичними процесами в цьому регіоні¹.

Попри політичні розбіжності, у 2003–2005 рр. відбулося кілька зустрічей прем’єр-міністрів, міністрів закордонних справ та голів рад національної безпеки та інших керівників Польщі й Білорусі, а також отримали новий поштовх до розвитку економічне та транскордонне співробітництво РП і РБ. Польська влада прагнула підтримувати рівень співпраці з Білоруссю, намагаючись не акцентувати на її внутрішньополітичних проблемах. Продовження діалогу було важливе також і з огляду на становище польської меншини в Білорусі, чисельність якої, за різними даними, становила близько 4–5% (390–500 тис.) від загальної кількості населення².

Період активізації двосторонньої співпраці був нетривалим, оскільки вже на початку 2005 р. відбулося чергове погіршення польсько-білоруських відносин. Від початку 2000-х років, впроваджуючи авторитарне управління в країні, режим О. Лукашенка намагався взяти під контроль громадські об’єднання та організації, підпорядкувати незалежні профспілки. А з 2005 р. керівництво Білорусі почало застосовувати «превентивні заходи» задля обмеження діяльності недержавних організацій, їхнього підпорядкування урядовим структурам та забезпечення лояльного ставлення до влади. Дослідники пов’язують погіршення внутрішньополітичної ситуації в РБ з вибухом т. зв. «кольорових революцій» на пострадянському просторі (Революції троянд у Грузії 2003 р. і Помаранчевої революції в Україні 2004 р.)³.

¹ Fedorowicz K. Polska i Białoruś – trudne sąsiedztwo. Polityka «krytycznego dialogu» wobec autorytarnej Białorusi. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*. 2012. Nr 3. S. 190. DOI: <https://doi.org/10.14746/ssp.2012.3.07>.

² Kubin T. Stosunki polsko-białoruskie w końcu XX i na początku XXI wieku. *Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku* / red. M. Stolarczyk. Katowice, 2011. S. 175.

³ Шевченко А.Н. Анализ и тенденции польско-белорусских отношений в начале XXI века. *Правова держава*. 2015. № 19. С. 176; Fedorowicz K. Polska i Białoruś – trudne sąsiedztwo... S. 188; Maszkiewicz M. Między bezpieczeństwem a tożsamością. Rosyjskie, ukraińskie i bia-

Білоруська влада, занепокоєна розгортанням подібних сценаріїв на своїй території, вбачала головну загрозу режиму в діяльності невідконтрольних громадських інституцій, особливо якщо ті ще й фінансувалися частково з-за кордону.

У тій ситуації до кола інтересів влади насамперед потрапив Союз поляків у Білорусі (СПБ) – організація, яка, маючи потужну підтримку Польщі, зокрема й фінансову, активно пропагувала польську мову, культуру, відкривала польські школи та класи в РБ. Члени СПБ були критично налаштовані щодо влади Білорусі, а тому ще в 1999 р. Комітет у справах релігій і національностей порекомендував Міністерству юстиції утриматися від перереєстрації СПБ, звинувативши його керівництво в «активній участі в політичній діяльності на боці радикальних опозиційних сил»⁴.

Причиною загострення міждержавних відносин Польщі і Білорусі були події щодо виборів нового голови СПБ, на яких перемогла невідконтрольна білоруській владі громадська діячка Анжеліка Борис. Її конкурент Тадеуш Крючковський, якого підтримував офіційний Мінськ, під приводом порушення процедури виборів подав скаргу в Міністерство юстиції Білорусі щодо визнання виборів незаконними, яку було задоволено. Відтак 27 серпня того ж року під контролем влади прихильники Т. Крючковського провели нові вибори керівництва Союзу, де керівником обрали Юзефа Лучника. Це рішення підтримало білоруське керівництво й водночас різко розкритикувала польська влада, звинувативши уряд Білорусі у втручанні в справи незалежної громадської організації. Як результат, утворилися два окремі Союзи поляків – провладний «офіційний» СПБ та СПБ без державної реєстрації на чолі з А. Борис, який підтримувала Польща⁵. Фактично з цього часу політика відносно нейтральності і низької інтенсивності у двосторонніх відносинах поступилася місцем відкритому дипломатичному конфлікту, наслідки якого тривалий час впливали на польсько-білоруські відносини. Польща звинуватила офіційний Мінськ у втручанні в діяльність своєї меншини, тиску на поляків, порушенні права на свободу зібрань. У відповідь білоруська влада звинуватила Варшаву у втручанні у внутрішні справи Білорусі, шпигунстві та спробах перевороту через підконтрольні громадські організації, прагненні присвоїти собі право говорити від імені всіх білоруських поляків⁶. Під час розгортання активної фази конфлікту сторони по черзі висилали з власних країн представників дипломатичних відомств, а білоруська влада навіть вдалася до захоплення поліцією будівлі, що належала незареєстрованій СПБ. У відповідь Польща відкликала свого посла з Мінська, а польський президент А. Квасневський пообіцяв бойкотувати саміт держав Балтійсько-Чорноморського регіону в Ялті у разі прибуття туди О. Лукашенка, що змусило українську сторону

łoruskie interpretacje idei i koncepcji w polskiej polityce wschodniej (1990–2010) / Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego. Wrocław, 2013. S. 477.

⁴ Пульша С. Білорусь і Польща: складна рівновага. URL: <https://tyzhden.ua/World/216678> (дата звернення: 2.11.2018).

⁵ Klysinski K. Польська-білоруська стасункі: чарговы крызіс. *Белорусский ежегодник 2010* / ред.: А. Паньковский, В. Костюгова. Минск, 2011. С. 111.

⁶ Fedorowic K. Polityka Polski wobec Białorusi. *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania. Koncepcje. Realizacja* / red. A. Gil, T. Kapuśniak / Instytut Europy Środkowo-Wschodniej. Lublin; Warszawa, 2009. S. 249.

скасувати білоруському президентові запрошення⁷. У заявах польські дипломати наголошували, що будь-яке поліпшення відносин залежатиме від врегулювання ситуації довкола проблеми з СПБ. Щодо цього білоруський посол у Польщі Павло Латушка зазначив, що влада Білорусі вважає Варшаву дуже важливим партнером, однак не піддаватиметься шантажу з-за кордону і не закриватиме очі на порушення закону своїми громадянами⁸. Держави практично опинилися на межі повного розриву дипломатичних відносин, і хоча нового польського посла Генрика Літвіна було призначено вже в лютому 2006 р., отримати вірчі грамоти та приступити до виконання своїх обов'язків він зумів лише в грудні 2007 р.⁹ Наголосимо, що через відсутність ефективних прямих інструментів впливу на внутрішню ситуацію в Білорусі польська сторона не змогла відстояти збереження незалежності СПБ.

У 2005 р. президентом Польщі обрали Леха Качинського – лідера право-консервативної партії «Право і справедливість» (ПіС), яка на парламентських виборах наступного року також прийшла до влади. Національно-консервативні кола, згуртовані довкола ПіС, у зовнішній політиці схилились до євроскептицизму. У східній політиці нова влада демонстративно дистанціювалася від Росії, водночас було змінено риторику і посилено політичний тиск на Мінськ із зазначенням, що двосторонні відносини безпосередньо залежатимуть від внутрішньополітичної ситуації в Білорусі, дотримання нею прав людини і демократичних свобод. У той самий час двосторонній діалог між Україною та Польщею переважно перебував у парадигмі доброзичливості та конструктивізму. Про це свідчить характер зустрічей на найвищому рівні, а також політичний курс Л. Качинського щодо стратегічності геополітичного зміцнення вісі Варшава–Київ.

У березні 2006 р. у РБ відбулися президентські вибори, на яких втретє президентом обрали О. Лукашенка. На думку міжнародних спостерігачів, вони відбулися з численними порушеннями демократичних стандартів та були значною мірою сфальшовані. Спроби розрізнених опозиційних сил організувати протести і заходи громадянського опору офіційна білоруська пропаганда однозначно трактувала як втручання західних, серед них і польських, «темних» сил, що прагнуть дестабілізувати внутрішньополітичну ситуацію в Білорусі¹⁰. Відразу по цьому білоруська влада вдалася до жорсткого розгону опозиції, яка проводила акції протесту в центрі Мінська. Зважаючи на це, Польща підтримала рішення Ради ЄС, яка розширила санкції щодо білоруських посадових осіб, зокрема й президента Білорусі. Міністр закордонних справ Польщі Штефан Меллер у листі до своїх колег та Високого представника ЄС зі спільної зовнішньої політики та безпеки Хав'єра Солани пропонував продовжити візові санкції та замороження активів членів білоруського режиму. Чи не вперше у відносинах з Білоруссю Польща не лише приєдналася до рішення щодо санкцій, а й виступила ініціатором їхнього

⁷ Пульша С. Білорусь і Польща: складна рівновага.

⁸ Fedorowicz K. Polska i Białoruś – trudne sąsiedztwo... S. 189.

⁹ Шевченко А. Н. Анализ и тенденции польско-белорусских отношений... С. 176.

¹⁰ Maszkiewicz M. Między bezpieczeństwem a tożsamością. S. 478.

запровадження. Санкції було накладено строком на рік і продовжено в наступні роки, однак це не дало видимих результатів.

У 2006–2008 рр. криза в польсько-білоруських відносинах тривала. Польська сторона й надалі заявляла, що єдиною можливістю їхньої нормалізації була демократизація політичного життя Білорусі. Офіційний Мінськ був готовий до поглиблення економічних відносин, але не сприймав політичного тиску, і навіть більше, сам час від часу загострював протистояння з польським керівництвом. У 2007 р. влада Білорусі не пустила до країни віце-спікера Сенату Польщі Кшиштофа Путру, заступника керівника канцелярії Сенату Ромуальда Ланчковського, на той час лідера партії «Громадянська платформа» Дональда Туска та очільника парламентської групи «Солідарні з Білоруссю» Роберта Тишкевича як «осіб, небажаних у Білорусі». МЗС Білорусі виступило із заявою, у якій звинуватило польських діячів у провокації і спробах використати польську меншину в Білорусі для отримання внутрішньополітичних дивідендів¹¹. Не сприяло налагодженню двосторонніх відносин і рішення Варшави видавати т. зв. «карту поляка» громадянам сусідніх держав, що було сприйнято в РБ як неприховану спробу «полонізації» та загрозу міжнаціональним відносинам у країні.

Значно впливала на польсько-білоруські відносини прагматична політика щодо Білорусі російського керівництва, особливо після приходу до влади Володимира Путіна. Були пригальмовані інтеграційні ініціативи, як-от підписання Конституційного акту чи введення єдиної валюти Союзної держави Росії і Білорусі. Водночас білоруська сторона відкинула пропозицію В. Путіна про входження РБ у склад РФ¹². Дослідники зазначають, що з моменту отримання влади Володимиром Путіним почав змінюватися також напрямок білоруської зовнішньої політики. З початку XXI ст. білоруське керівництво прагнуло переорієнтувати зовнішні відносини країни, відійти від політичної та економічної залежності від Росії у напрямку доктрини т. зв. багатовекторності, яка полягала у твердженні, що для зміцнення суверенітету Білорусі потрібне геополітичне балансування між Сходом та Заходом, а також створення стратегічних альянсів із такими державами, як КНР, Венесуела, Сербія та Іран¹³. Водночас Москва, прагнучи встановити контроль над Білоруссю, залучала всі можливі механізми політичного, економічного й інформаційного впливу. В кінці 2006 р. між Білоруссю і Росією розгорівся конфлікт в енергетичній сфері, пов'язаний із суперечками щодо ціни на газ. Хоча перед самим новим 2007 р. контракти на поставку газу в РБ були підписані й сторонам вдалося уникнути «газової війни», схожої за наслідками до розгорнутої Кремлем проти України, білоруська влада змушена була піти на поступки російському газовому монополісту в питанні збільшення ціни, частина якої мала покриватися за рахунок

¹¹ Пульша С. Білорусь і Польща: складна рівновага.

¹² Снапковский В. Е. Внешняя политика Республики Беларусь: концептуальные основы и приоритетные направления. *Внешняя политика новых независимых государств: Сборник* / отв. ред. Б. А. Шмелёв / ИЭ РАН. Москва, 2015. С. 23; Mironowicz E. *Polityka zagraniczna Białorusi 1990–2010*. Białystok: TransHumana University Press, 2011. S. 152.

¹³ Czachor R. *Stosunki polsko-białoruskie w latach 2004–2011. Polityka zagraniczna Polski w latach 2004–2011* / red. M. S. Wolański. Polkowice, 2013. S. 263.

акцій «Белтрансгазу». Білоруська сторона відповіла одностороннім підвищенням цін на транспортування російської нафти через нафтопровід «Дружба». Унаслідок енергетичних конфліктів з Москвою (білоруське керівництво також негативно сприймало побудову таких обхідних маршрутів, як газопровід «Північний потік») і погіршення білорусько-російських відносин (перемовини про створення Союзної держави Росії й Білорусі перебували в замороженому стані) О. Лукашенко змушений був розпочати пошук точок дотику у відносинах із західними державами. Зокрема, енергетична сфера стала однією з тих ділянок співпраці, на основі яких почали відновлюватися й білорусько-польські відносини¹⁴.

У 2007 р. на парламентських виборах в Польщі перемогу здобула партія «Громадянська платформа», яка в коаліції з Польською селянською партією сформувала уряд Дональда Туска. Польський уряд відразу пообіцяв змінити динаміку зовнішньополітичної діяльності, зокрема у відносинах з ЄС та Росією. Пом'якшення антиросійської риторики й одночасно посилення позицій Польщі в межах ЄС сприяли розширенню можливостей політичного маневру також і у відносинах з РБ. Уряд Д. Туска вирішив відійти від політики жорсткої ізоляції Білорусі, оскільки вважав її шкідливою для польських національних інтересів на Сході. Голова уряду наголошував, що це загалом лише посилює авторитарний режим О. Лукашенка і схиляє його до поглиблення відносин із Кремлем¹⁵. Польський міністр закордонних справ Радослав Сікорський, виступаючи в Сеймі у травні 2008 р., зауважував, що Білорусь може розраховувати на підтримку Польщі, однак лише в тому разі, коли продемонструє свою готовність до діалогу та компромісів з Європою і повагу до прав людини та політичних прав опозиції¹⁶. Водночас Білорусь основою для побудови партнерських і добросусідських відносин вважала повагу до її зовнішньополітичних пріоритетів, і насамперед невтручання у внутрішні справи країни, що полягало у визнанні безумовної легітимності влади О. Лукашенка¹⁷.

Із другої половини 2008 р. білоруський президент, відповідно до стратегії зовнішньополітичного балансування і багатовекторності, почав демонструвати певні «жести доброї волі» у бік Заходу: із в'язниць відпустили кількох лідерів опозиції, опозиційним політикам дозволили взяти участь у чергових парламентських виборах, Міністерство юстиції зареєструвало дві незалежні газети та опозиційний рух «За свободу», який очолював колишній кандидат у президенти А. Мілінкевіч. Наголошено, що на позицію О. Лукашенка помітний вплив мала російсько-грузинська війна, а також той політичний тиск, що його здійснювала Москва на Мінськ щодо визнання незалежності Абхазії і Південної Осетії. Білоруський лідер прагнув дотримуватися нейтральності, а тому розпочав політичне маневрування. Він не підтримував відкрито позицію Росії щодо легімізації невизнаних анклавів, а це означало побудову

¹⁴ Шевченко А. Н. Анализ и тенденции польско-белорусских отношений... С. 176.

¹⁵ Неменский О. Политика Польши в отношении Белоруссии в системе белорусско-европейских отношений. URL: <https://zapadrus.su/slavm/ispubsm/1524-politika-polshi-v-otnoshenii-belorussii-v-sisteme-belorussko-evropejskikh-otnoshenij.html> (дата звернення: 5.05.2019).

¹⁶ *Exposé ministrów spraw zagranicznych 1990–2011* / red. P. Ceranka. Warszawa, 2011. S. 384.

¹⁷ Czachor R. *Stosunki polsko-białoruskie w latach 2004–2011*. S. 263.

прагматичного підходу до відносин зі своїм стратегічним північним партнером, одночасно ця позиція стала своєрідним підґрунтям для відновлення діалогу зі Заходом¹⁸. О. Лукашенко, виступаючи перед парламентом із посланням, наголосив на важливості відносин з Європейським Союзом і США, проте вкотре відкинув можливість співпраці на основі «санкцій і ультиматумів»¹⁹. За цих обставин і «з метою підтримки діалогу з білоруськими властями» в листопаді 2008 р. Захід пішов на пом'якшення санкційного режиму щодо білоруського керівництва²⁰.

Після зміни урядової коаліції МЗС Польщі прагнуло перебрати на себе ініціативу у відносинах із партнерами на Сході, насамперед це стосувалося відносин з Україною та РФ, водночас активність міністра Р. Сікорського мала позитивні наслідки і для польсько-білоруського діалогу. Так, у вересні 2008 р. у Біловезькій Пущі відбулася перша за останні кілька років офіційна зустріч голів МЗС Білорусі й Польщі. Її метою було визначити ставлення білоруської сторони до програми «Східне партнерство» (СП), яку розробляли з ініціативи Польщі і Швеції для поглиблення відносин ЄС з окремими пострадянськими державами. На Заході не було цілковитої впевненості щодо залучення Білорусі до неї, оскільки РБ не була до цього часу активним учасником європейської політики. Проте білоруський міністр С. Мартинов запевнив свого польського колегу, що білоруська влада позитивно сприймає пропонувані ініціативи. Керівництво Білорусі вбачало в програмі СП можливість розширення економічних зв'язків з ЄС, а також додаткові важелі для збалансування своєї зовнішньої політики та нормалізації відносин із західними державами²¹.

Приєднання Білорусі до програми СП відкрило для її керівництва можливість ширшого діалогу з європейськими партнерами. О. Лукашенка навіть було запрошено на саміт СП в Празі, яким, щоправда, він не скористався, відрадивши замість себе віце-прем'єр-міністра Володимира Семашка. У лютому 2009 р. Мінськ для обговорення поточних справ відвідав Високий представник ЄС зі спільної зовнішньої політики та безпеки Х. Солана. Водночас активно тривали двосторонні зустрічі польських і білоруських урядовців. Відбулися зустрічі віце-прем'єра Польщі Вальдемара Павляка в Мінську з білоруським віце-прем'єром Андрієм Кобяковим щодо питань співпраці в енергетичному секторі, а згодом прем'єр-міністр Сергій Сидорський відвідав Гданськ, де зустрічався зі своїм польським колегою Д. Туском.

Попри певне потепління в польсько-білоруських відносинах, головна проблема конфліктів попередніх років – доля СПБ – залишалася нерозв'язаною. Білоруська

¹⁸ Fedorowicz K. Polska i Białoruś – trudne sąsiedztwo... S. 192.

¹⁹ Послание Президента Республики Беларусь А. Г. Лукашенко белорусскому народу и Национальному собранию Республики Беларусь (стенограмма выступления) от 29 апреля 2008 года. URL: <http://www.newsby.org/news/2008/05/01/text7613.htm> (дата звернення: 3.05.2019).

²⁰ Kubin T. Stosunki polsko-białoruskie... S. 179.

²¹ Неменский О. Б. Участие Белоруссии в программе Восточного партнерства ЕС в контексте восточной политики Польши. *Славянский альманах*. 2017. № 3–4. С. 157–158. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/uchastie-belorussii-v-programme-vostochnogo-partnerstva-es-v-kontekste-vostochnoy-politiki-polshi> (дата звернення: 16.05.2019); Шевченко А. Н. Анализ и тенденции польско-белорусских отношений... С. 178.

влада бачила вирішення питання у проведенні нового об'єднаного з'їзду та обрання нового керівництва (зрозуміло, під власним контролем), проте польський уряд і надалі підтримував «незареєстрований» СПБ під керівництвом А. Борис. Чергове загострення відносин відбувалося довкола власності на один з «польських домів», що юридично належав офіційному СПБ, однак фінансувався польською стороною. Як наслідок, уряд Польщі звинуватив білоруську владу у втручанні в діяльність польської меншини, а також відкликав польського посла з Мінська на консультації. Ця проблема стала також головною під час візиту шефа МЗС Білорусі до Польщі в лютому 2010 р. Р. Сікорський під час перемовин зі своїм колегою, а згодом і під час зустрічі з О. Лукашенком на інавгурації Віктора Януковича в Києві наголосив, що від розв'язання ситуації з СПБ залежить фінансування Білорусі МВФ, введення санкцій та заморожування різних економічних проєктів, як двосторонніх, так і в межах програми СП²². Попри запевнення білоруських очільників особисто долучитися до вирішення проблеми, влада країни вдалася до ще більшої ескалації. Було заарештовано кілька найбільш активних діячів «незареєстрованого» Союзу, а його голова А. Борис під тиском змушена була подати у відставку²³.

Події навколо польської меншини в Білорусі вимагали від Варшави вживати радикальних заходів, проте прагнення залучити Мінськ до співпраці з європейськими структурами і максимально унезалежити його від впливів Кремля, як стратегічне завдання східної політики, змушувало Польщу проводити політику рівноваги. Маркером у відносинах з Білоруссю мали стати чергові вибори президента в цій країні, які були заплановані на грудень 2010 р. До того ж білоруський президент О. Лукашенко напередодні цих виборів подавав обережні сигнали щодо готовності піти на обмежену лібералізацію політичних процесів. Причиною поступок керівництва Білорусі було загострення відносин з її союзницею – Росією. Москва з початку 2010 р. відмовилася постачати в РБ нафтопродукти без мит, тим самим підтримувати білоруську економіку за рахунок дешевих енергоносіїв, а з другої половини року російські ЗМІ розгорнули безпрецедентну кампанію дискредитації самого білоруського лідера²⁴. Виступаючи 6 грудня 2010 р. перед Загальнобілоруськими народними зборами, О. Лукашенко заявив, що геостратегічний вибір Білорусі вбачає в концепції «рівної наближеності» та «сполучної ланки, артерії між Сходом і Заходом»²⁵.

У ситуації, що склалася в Польщі, сподівалися на продовження складного діалогу ЄС і Білорусі з можливим поступовим дрейфом останньої в бік Заходу. Вважали, що відносно демократичні і вільні від значних маніпуляцій президентські вибори в Білорусі на тлі погіршення білорусько-російських відносин дадуть змогу

²² Fedorowicz K. Polska i Białoruś – trudne sąsiedztwo... S. 194.

²³ Klysinski K. Польска-беларускія стасункі: чарговы крызіс. С. 112.

²⁴ Костюгова В., Паньковский А. Российско-белорусские отношения: предел зависимости. *Белорусский ежегодник 2010* / ред.: А. Паньковский, В. Костюгова. Минск, 2011. С. 84–86.

²⁵ Доклад Президента Республики Беларусь Александра Лукашенко на четвертом Всебелорусском народном собрании 6 декабря 2010 года. URL: http://president.gov.by/ru/news_ru/view/doklad-prezidenta-respubliki-belarus-aleksandra-lukashenko-na-chetvertom-vsebelorusskom-narodnom-sobranii-5895/ (дата звернення: 6.05.2018).

розпочати заново їхню відбудову по лінії Варшава–Мінськ. Польська дипломатія готова була взяти на себе обов'язки головного посередника у відносинах з ЄС. Так, 2 листопада 2010 р. Мінськ відвідали міністри закордонних справ Польщі й Німеччини, які наголосили білоруському лідеру, що в разі дотримання білоруською владою зазначених критеріїв політики демократизації під час проведення виборів Білорусь може розраховувати на серйозну економічну і фінансову підтримку з боку ЄС. Р. Сікорський представив білоруському керівництву пропозиції згідно з «принципом обумовленості», відповідно до якого рівень співпраці залежатиме від поширення демократичних прав і свобод у Білорусі²⁶.

Незважаючи на видимі демократичні зрушення у процесі президентської кампанії (поліпшення умов реєстрації і збору підписів, проведення зустрічей з виборцями без обмежень, розширення можливостей агітації та ін.), сам хід та підбиття підсумків виборів, а особливо після цього жорсткий розгін опозиційного мітингу 19 грудня з численними арештами противників О. Лукашенка та навіть іноземних журналістів, викликали в Польщі різку критику білоруського режиму і появу закликів до запровадження серйозних санкцій проти нього. Керівники МЗС Польщі, Німеччини, Швеції і Чехії заявили, що «Європейський Союз спирається на цінності прав людини, демократії та верховенства права. Він не буде байдужим до грубих порушень цих цінностей у нашій частині світу. Продовження позитивного співробітництва з Лукашенком на цей момент, здається, є марною тратою часу та грошей. Він зробив свій вибір – і це вибір проти всього, за що виступає Європейський Союз»²⁷.

Це фактично засвідчило крах політики нормалізації відносин з Білоруссю, досягнутої у 2008–2010 рр., а також знову поставило перед польською дипломатією питання, у який спосіб вибудовувати відносини з країною, що не дотримується загальновизнаних міжнародних засад співробітництва. Водночас події президентських виборів у Білорусі ставили під сумнів усю попередню зовнішньополітичну стратегію офіційного Мінська, спрямовану на автономність у міжнародній і регіональній політиці. Конфлікт із Заходом звужував для режиму О. Лукашенка поле для політичного маневру, залишаючи Білорусь наодинці з таким неоднозначним союзником, як Росія, що з кожним роком проводила усе більш експансіоністську політику супроти сусідів.

Із початку 2011 р., виступаючи проти репресій і переслідування білоруської опозиції, польська влада ще перед офіційним рішенням органів ЄС першою запровадила обмежувальні заходи щодо чиновників Білорусі, причетних до вказаних подій, та оголосила про відкриту підтримку опозиційних сил і громадянського суспільства. У відповідь О. Лукашенко в характерній йому манері звинуватив Польщу і Німеччину в підготовці державного перевороту в Білорусі²⁸. Значним подразником для Варшави став також арешт журналіста «Газети Виборчої» Анджея

²⁶ Klysinski K. Польска-беларускія стасункі: чарговы крызіс. С. 116.

²⁷ Bildt C., Schwarzenberg K., Sikorski R., Westerwelle G. Lukashenko the Loser. *New York Times*. 23.10.12. URL: https://www.nytimes.com/2010/12/24/opinion/24iht-edbildt24.html?_r=0 (дата звернення: 3.11.2018).

²⁸ Шевченко А. Н. Анализ и тенденции польско-белорусских отношений... С. 178.

Почобута, звинуваченого в участі у незаконних демонстраціях та образі білоруського президента; його негайного звільнення вимагав весь польський політиком.

Попри чергове розширення санкцій Євросоюз не виключив Білорусь із програми СП, усе ж залишаючи можливість для співпраці в певних галузях, обумовлюючи послаблення ізоляції ходом проведення демократичних реформ. Відповідно до цього, прем'єр-міністр Польщі Д. Туск заявляв, що польська влада пильно стежитиме за будь-якими позитивними змінами ситуації в Білорусі, в іншому разі пропонуватиме посилення санкційного режиму. Вона також змушена була погодитись на участь білоруської сторони в саміті СП, який відбувався у Варшаві, хоч і обмежила участь її делегації в офіційних заходах. Водночас, зважаючи на ситуацію в Білорусі з правами людини і демократичними свободами, ЄС на початку 2012 р. поглибив запроваджені раніше санкції, ввівши, крім візових, ще й фінансово-економічні обмежувальні заходи, які згодом неодноразово продовжував. Польсько-білоруські політичні відносини в 2011–2013 рр. були майже замороженими і не мали важливого значення навіть щодо інших напрямів східної політики РП. Зокрема, у «Пріоритетах польської зовнішньої політики на 2012–2016 рр.» Білорусь згадують лише двічі в контексті потреби проведення демократизації її політичного життя²⁹. Водночас відносини Білорусі з Росією стали позірно дружніми та інтенсивними. У ситуації, що склалася, Володимир Путін прагнув за допомогою політичного тиску і фінансово-економічних важелів впливу розширити контроль над Білоруссю, а О. Лукашенко, попри заяви про відданість білорусько-російській дружбі, пробував використати будь-яку можливість для зміцнення своїх позицій і послаблення економічної залежності від Москви. Це особливо стало помітно у 2014 р. із початком розгортання агресії РФ в Україні³⁰.

Проте зі зростанням загрози з боку Росії у 2014–2015 рр. відбулося потепління в білорусько-польських відносинах. Це пов'язано як з політикою нормалізації відносин Мінська і Брюсселя, так і з тим, що білоруська влада чітко оцінила ті загрози, які може нести сучасна Росія. 17 квітня 2014 р. за ініціативою польської сторони відбулася телефонна розмова Д. Туска з О. Лукашенком. У світлі конфлікту між Україною і Росією Варшава була готова до нормалізації відносин, однак зазначала, що вони могли б мати більш позитивну динаміку, якщо б внутрішньополітична ситуація в Білорусі цьому сприяла. Таку саму позицію підтримала і партія «Право і справедливість», що прийшла до влади в Польщі у 2015 р. Польське керівництво також прагнуло долучитися до Мінського формату щодо вирішення конфлікту на Сході України, переговорного майданчику, який так уміло використав білоруський лідер для порозуміння із Заходом³¹. Крім цього, президентські вибори 2015 р. в Білорусі відбулися без масових акцій протесту опозиції, до того ж за кілька місяців

²⁹ Priorytety Polskiej Polityki Zagranicznej 2012–2016 / Ministerstwo Spraw Zagranicznych.. Warszawa, 2012. S. 12, 17.

³⁰ Mironowicz E. Sojusz interesów. Stosunki białorusko-rosyjskie 1991–2014. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*. 2015. Vol. 50. Nr 2. C. 140. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SDR.2015.2.06>.

³¹ Неменский О. Политика Польши в отношении Белоруссии в системе белорусско-европейских отношений.

до їхнього проведення було звільнено з тюрем низку політичних в'язнів. У цій ситуації офіційна Варшава заявила, що не буде перешкоджати відміні санкцій проти політичного керівництва Білорусі. У результаті цього та посередницьких зусиль Білорусі ЄС вирішив послабити, а потім і взагалі зняв санкції з офіційного Мінська, запроваджені у відповідь на брутальний розгін протестного мітингу після президентських виборів 2010 р. Євросоюз і Польща зробили нову спробу проведення відкритого діалогу з Білоруссю, хоча політика «нормалізації» в попередні періоди, як, зрештою, і політика ізоляції та санкцій, не дала відчутних результатів і не змогла підштовхнути білоруське керівництво до проведення демократичних реформ і розвороту на Захід.

Отже, після вступу Польщі в 2014 р. до ЄС її зовнішня політика була значною мірою підпорядкована загальній політиці Євросоюзу щодо Білорусі. Варшава не лише підтримувала введення санкцій щодо білоруського режиму, а й нерідко виступала їхнім ініціатором. Головним каталізатором негативних тенденцій у польсько-білоруських відносинах було втручання білоруських властей у діяльність польської меншини та організацій, які її представляли, а також посилення авторитарного управління у внутрішньополітичному житті Білорусі. З одного боку, Польща готова була послідовно підтримувати громадянське суспільство та опозиційні сили в Білорусі незалежно від відносин з офіційним Мінськом, а з іншого – політика ізоляції і дипломатичного тиску на білоруські політичні еліти звужувала простір для маневру для польської влади, яка втрачала можливість впливати на розвиток ситуації в Білорусі. Водночас РБ через антидемократичний характер діяльності її керівництва і, відповідно, кризи у відносинах із Заходом не могла максимально використати переваги свого геостратегічного розташування, обмежуючись орієнтацією на Росію. Фактично підтримка з боку Кремля, доповнена прискореним процесом приватизації білоруської економіки за участю російського капіталу, призвела до фінансово-економічної і військово-політичної залежності Білорусі, яка з часом не лише на зменшувалася, а й поглиблювалася.

Відносини Білорусі зі Заходом, та Польщею зокрема, змінювалися залежно від її відносин з Кремлем. Гальмування створення Союзної держави Росії і Білорусі та використання Москвою енергетичної сфери з метою політичного тиску наприкінці 2000-х років змушували офіційний Мінськ провадити обережну політику багатовекторності. Водночас польська влада, заграючи з О. Лукашенком, втягуючи його в європейський вектор, прагнула домогтися його віддалення від Росії та збереження незалежної білоруської держави як своєрідного «буфера», що випливало із засад її східної політики.

REFERENCES

Bildt, C., Schwarzenberg, K., Sikorski, R., Westerwelle, G. (2012, October 23). Lukashenko the Loser. *New York Times*. Retrieved from: https://www.nytimes.com/2010/12/24/opinion/24iht-edbildt24.html?_r=0 [in English].

Ceranka, P. (Ed.). (2011). *Exposé ministrów spraw zagranicznych 1990–2011*. Warszawa [in Polish].

Czachor, R. (2013). Stosunki polsko-białoruskie w latach 2004–2011. *Wolański M.S. (Ed.). Polityka zagraniczna Polski w latach 2004–2011* (pp. 263–278). Polkowice [in Polish].

Dokład Prezidenta Republiki Belarus' Aleksandra Lukashenko na chetvertom Vsebelorusskom narodnom sobranii 6 dekabrya 2010 goda. Retrieved from: http://president.gov.by/ru/news_ru/view/doklad-prezidenta-respubliki-belarus-aleksandra-lukashenko-na-chetvertom-vsebelorusskom-narodnom-sobranii-5895/ [in Russian].

Fedorowicz, K. (2009). Polityka Polski wobec Białorusi. In A. Gil & T. Kapuśniak (Eds.). *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania. Koncepcje. Realizacja* (pp. 233–250). Lublin; Warszawa: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej [in Polish].

Fedorowicz, K. (2012). Polska i Białoruś – trudne sąsiedztwo. Polityka «krytycznego dialogu» wobec autorytarnej Białorusi. *Środkoeuropejskie Studia Polityczne*. 3, 169–196. Retrieved from DOI: <https://doi.org/10.14746/ssp.2012.3.07> [in Polish].

Klysinski, K. (2011). Pol'ska-bjelaruskija stasunki: chargovy kryzis. In A. Pan'kovskij & V. Kostjugova (Eds.). *Belorusskij ezhegodnik 2010* (pp. 111–117). Minsk [in Belarusian].

Kostjugova, V. & Pan'kovskij, A. (2011) Rossijsko-belorusskie otnosheniya: predel zavisimosti. A. Pan'kovskij, V. Kostjugova (Eds.). *Belorusskij ezhegodnik 2010* (pp. 84–91). Minsk [in Russian].

Kubin, T. (2011). Stosunki polsko-białoruskie w końcu XX i na początku XXI wieku. M. Stolarczyk (Ed.), *Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku* (pp. 161–195). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego [in Polish].

Maszkiewicz, M. (2013). *Między bezpieczeństwem a tożsamością. Rosyjskie, ukraińskie i białoruskie interpretacje idei i koncepcji w polskiej polityce wschodniej (1990–2010)* [Between security and identity. Russian, Ukrainian and Belarusian interpretations of ideas and concepts of Polish Eastern policy (1990–2010)]. Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego [in Polish].

Mironowicz, E. (2011). *Polityka zagraniczna Białorusi 1990–2010* [Belarusian Foreign Policy in 1990–2010]. Białystok: TransHumana University Press [in Polish].

Mironowicz, E. (2015). Sojusz interesów. Stosunki białorusko-rosyjskie 1991–2014. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*. 50, 2, 119–143. Retrieved from DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SDR.2015.2.06>. [in Polish].

Nemenskij, O. (2016). Politika Pol'shi v otnoshenii Belorussii v sisteme belorussko-evropejskich otnoshenij. Retrieved from <https://zapadrus.su/slavm/ispubsm/1524-politika-polshi-v-otnoshenii-belorussii-v-sisteme-belorussko-evropejskikh-otnoshenij.html> [in Russian].

Nemenskij, O. B. (2017). Uchastie Belorussii v programme Vostochnogo partnerstva ES v kontekste vostochnoj politiki Pol'shi. *Slavyanskij al'manah*. 3–4. 155–177. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/uchastie-belorussii-v-programme-vostochnogo-partnerstva-es-v-kontekste-vostochnoy-politiki-polshi> [in Russian].

Poslanie Prezidenta Republiki Belarus' A.G.Lukashenko belorusskomu narodu i Nacional'nomu sobraniyu Republiki Belarus' (stenogramma vystupleniya) ot 29 aprelya 2008 goda. Retrieved from <http://www.newsby.org/news/2008/05/01/text7613.htm> [in Russian].

Priorytety Polskiej Polityki Zagranicznej 2012–2016. (2012). Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych [in Polish].

Pul'sha, S. (2018). Bilorus' i Pol'shcha: skladna rivnovaha. Retrieved from <https://tyzhden.ua/World/216678> [in Ukrainian].

Shevchenko, A. N. (2015). Analiz i tendentsii polsko-belorusskikh otnosheniy v nachale XXI veka. *Pravova derzhava*. 19, 175-182 [in Ukrainian].

Snapkovskij, V. E. (2015). Vneshnyaya politika Respubliki Belarus': konceptual'nye osnovy i prioritetye napravleniya. In *Shmelyov B.A. (Ed.). Vneshnyaya politika novyh nezavisimyh gosudarstv: Sbornik* (pp. 10-33). Moskva: IE RAN [in Russian].

Oleh Pikh. Polish-Belarusian relations in 2005–2015

The article highlights the multilateral aspects of the Polish-Belarusian relations in 2005–2015. It is noted that having achieved the most important goals of foreign policy, becoming a full member of the EU and NATO, Poland decided to develop and deepen the Eastern vector. Relations with Belarus in the previous period, unlike the relations with Ukraine and Russia, remained at the low political level. At the same time, after Poland joined the EU in 2014, its foreign policy was consistent with the general policy of the European Union towards Belarus. It was established that the main reason for the negative tendencies in the Polish-Belarusian relations was the Belarusian authorities' interference with the activities of the Polish minority and organizations that represented it, as well as the strengthening of the authoritarian government in the internal political life of Belarus. The Polish authorities consistently supported their own minority, as well as the opposition forces and civil society in Belarus, which usually caused dissatisfaction of the official Minsk.

Relations between Belarus and the West, and Poland in particular, were changeable, depending on its relationship with the Kremlin. Russia's support, supplemented by the accelerated process of privatization of the Belarusian economy with the participation of Russian capital, led to the financial-economic and military-political dependence of Belarus, which over the years, not only decreased, but deepened. It was noted that the policy of isolation and diplomatic pressure on the Belarusian political elites narrowed the space for the maneuvering of Polish authorities, and they lost the opportunity to influence the political processes in Belarus. Therefore, Poland was trying to use the Russian-Belarusian conflicts in order to draw the Belarusian leadership closer to the western world and depart it from Moscow. In particular, this was to be facilitated by the European Eastern Partnership program, which, however, did not produce significant results for Belarus. The Belarusian authorities continued the policy of authoritarian rule, persecution of the opposition and falsification of elections. At the same time, under the influence of the Russian-Ukrainian conflict, the leadership of Belarus cautiously took a course on improving relations with the Western countries and a more balanced foreign policy.

Keywords: Republic of Belarus, Republic of Poland, Russian Federation, foreign policy, sanctions.